

การปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชี (พ.ศ. 2473-2549)

The Adaptation and Existence of Pak Nam Chi Community's Way of Life (1930-2006 A.D.)

ดร.สุปิยา ทาปทา (Dr.SUPIYA TAPTA)¹ ดร.มาลี ไชยเสนา (Dr.MALEE CHAISENA)²
สุวิทย์ วีระศาสตร์ (SUWIT THEERASASAWAT)³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปากน้ำชี 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีตั้งแต่ พ.ศ. 2473-2549 โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนปากน้ำชีมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มานานเกือบ 200 ปี วิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีในช่วง พ.ศ.2473-2503 เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่มีความเรียบง่าย โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติทั้ง ป่า นา น้ำ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต มีลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก และการหาปลาในแหล่งน้ำธรรมชาติ ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น โดยเฉพาะมีทางรถไฟมาถึงจังหวัดอุบลราชธานีในปี 2473 ทำให้มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ มากขึ้น อย่างไรก็ตามในส่วนของการผลิตข้าว จากหลักฐานไม่พบว่าชุมชนได้ประโยชน์ ในด้านการติดต่อกับคนภายนอก ชุมชนในเชิงพาณิชย์มากนัก เนื่องจากชุมชนปากน้ำชีมักประสบปัญหาน้ำท่วมบ่อย จึงทำให้ข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค ในด้านสังคมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดในระบบเครือญาติ มีการพึ่งพาอาศัย แบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูล รวมถึงมีการพึ่งพาอาศัยแรงงานร่วม

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

² รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

³ ศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

กันที่เรียกว่า “การเอาแรง” และในด้านวัฒนธรรมของชุมชน จะถือปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองมาอย่างต่อเนื่อง 2) ในช่วง พ.ศ. 2504–2549 เป็นช่วงที่มีการนำเอาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีอย่างมาก ซึ่งปัจจัยที่ทำให้วิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล การคมนาคม เทคโนโลยีที่ทันสมัย ราคาผลผลิต และปัจจัยภายใน ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การศึกษา ผู้นำ การที่คนในชุมชนอพยพเข้าไปทำงานในเมือง และการจัดงานประเพณีต่างๆ ที่ขาดการมีส่วนร่วม สำหรับการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชี ได้แก่ การปรับเปลี่ยนการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต เครื่องปั้นดินเผา การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเลี้ยงวัว ควาย การปรับเปลี่ยนมาประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง การปรับเปลี่ยนโดยการปลูกผักเพื่อการค้า การปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับงานบุญประเพณี การปรับเปลี่ยนโดยการกลับคืนถิ่น ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการคงอยู่ ได้แก่ ความเชื่อในวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม ความสัมพันธ์ในการช่วยเหลือกันฉันทัญญาดีพี่น้องของคนในชุมชน การมีวัฒนธรรมชุมชนร่วมกันในระบบเครือญาติ การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภายในและภายนอก และคนในชุมชนและผู้นำยังมีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง

Abstract

The objective of this study was twofold: 1) to investigate the historical evolution of Pak Nam Chi community and 2) to explore the factors contributing to change, adaptation, and existence of Pak Nam Chi community from 1930 to 2006 A.D. (2504–2549 B.E.) through a qualitative research. The research findings were as follows: 1) The topography of Pak Nam Chi community was flat having evolved almost than 200 years. During 1930-1960 A.D. the people's way of life was in a traditional and simple style, relying on bountiful resources such as forest, land, and water. Self-reliant economy, rice farming, and fishing along natural water ways were practiced by the whole community. Later, there was mass

transportation when the railway from Bangkok to Ubon Ratchathani province was constructed in the year 1930 A.D. (2473 B.E.). Convenience in travelling had changed people's lifestyle in that wider trading and exchanging goods were popular among people outside the community. However, the people did not seem to gain many advantages from the modern transportation means as expected due to yearly floods causing insufficiency in rice plantation to supply the entire community as well as the commercial purpose. Considering social dimensions, there was a close relationship among kinships and general people. Traditional practice known as '*Kan Oaw Rang*' (people voluntarily gather to help do a particular labor-needing job) was commonly practiced in those days. Regarding cultural aspect, '*Heed Sib-Song*' or the 12-lunar-month tradition was practiced by all people in the community. 2) In the year 1961 A.D. (2504 B.E.) the National Socio-Economic Development Plan was firstly implemented for the country development. This had brought a great change to the community of Pak Nam Chi. Several factors were found to be mostly influential in the people's way of life. They were external and internal. The external factors included government's policies, modern transportation and technologies, and price of goods. The internal factors involved an increase of community population, education, community leaders, migration of people to urbanized cities, and lack of participation of the community's members when there were traditional and cultural activities or events. In accord with the change, the evidence showed the people's adaptation of their lifestyle as seen in growing commercial crops, production processes, changes in earthenware designs, and raising the livestock, fish raising in the fish pen, and the like. The changes in merit making and cultural practice were also found in that the job-related migrants went back to the community from urbanized cities when

particular cultural activities were held in the community. Substantial factors that contributed to the existence of such practices were cultural and traditional beliefs, a kinship-like support among people in the community, kinship relations, belief transfer from generation to generation, support from various external organizations and internal community bodies, and having strong community leaders.

คำสำคัญ : การปรับเปลี่ยน, การคงอยู่, วิถีชีวิต, ชุมชนปากน้ำชี

Keywords : adaptation, subsistence, way of life, Pak Nam Chi Community

บทนำ

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มักจะต้องตั้งตามแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะตามลุ่มน้ำต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำชีเช่นเดียวกันถือเป็นแม่น้ำสายสำคัญและยาวที่สุดในภาคอีสาน มีความยาวถึง 765 กิโลเมตร มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ ไหลผ่านหลายจังหวัด เช่น ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ขอนแก่น ร้อยเอ็ด ยโสธร อุบลราชธานี (รัตนารุจิรกุล 2525 : 59) โดยแม่น้ำชีได้ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำมูลที่อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นแม่น้ำชีจึงมีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานที่อาศัยตามสองฝั่งแม่น้ำมาตั้งแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวลาวที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากเวียงจันทน์ เดิมวิถีชีวิตของผู้คนลุ่มน้ำชี เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำ ป่าอย่างสมดุล มีสภาพเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง มีการนำผลผลิตที่ได้ไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก เช่น ข้าว เหล้า เครื่องปั้นดินเผา ๆ โดยอาศัยเกวียนและเรือเป็นพาหนะ โดยเฉพาะการค้าข้าว ส่วนใหญ่เป็นการค้าทางเรือ จึงทำให้เกิดชุมชนต่างๆตามริมฝั่งแม่น้ำชี เมื่อรัฐบาลได้สร้างทางรถไฟจากนครราชสีมาถึงจังหวัดอุบลราชธานีใน พ.ศ.2473 และจากนครราชสีมาถึงขอนแก่นในปี พ.ศ.2476 ทำให้การค้าขายข้าวเจริญรุ่งเรืองขึ้น (สุวิทย์ ธีรศาศวัต ขอบ ดีสวนโคกและสุเมธ แก่นมณี 2528 : บทคัดย่อ) ต่อมาเมื่อมีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อวิถีชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจได้เปลี่ยนเป็นผลิตเพื่อการค้า

และการส่งออก มีการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะปอ ทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก ออกไปอย่างกว้างขวาง บริเวณที่เป็นป่าบุง ป่าทามในลุ่มน้ำซี ถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การจับปลา การเลี้ยงสัตว์ ก็ได้ รับผลกระทบจากการเสื่อมโทรมของทั้งทรัพยากรดิน น้ำและป่า สิ่งที่ชุมชนได้รับผลกระทบมากที่สุดเมื่อชุมชนเข้าสู่ระบบตลาด คือ ราคาปอที่ตกต่ำลงอย่างมาก ประกอบกับภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เกิดน้ำท่วมติดต่อกันหลายปี ทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตโดยการอพยพเข้าไปทำงานในเมืองหลวงมากขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกที่เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ได้ก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ.2518 ที่มีโครงการเงินผันศึกฤทธิ ได้มีถนนเข้ามาถึงชุมชนอย่างกว้างขวาง ทำให้การคมนาคมทางบกสะดวกมากขึ้น สามารถเข้าถึงหมู่บ้านได้ง่ายกว่าทางน้ำ อีกทั้งถนนทำให้การค้าตามลำน้ำซีที่เคยเป็นเส้นทางคมนาคมที่มีความสำคัญได้ลดบทบาทลงไป เช่น การค้าเห ของบ้านท่าเห ที่เดิมเป็นชุมชนที่สำคัญ บริเวณปากน้ำซีก็ลดความสำคัญลง อีกทั้งเมื่อคนหันไปนิยมใช้พลาสติกเป็นภาชนะทดแทนมากขึ้น เครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวก็ได้ลดบทบาทลงเช่นกัน ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไป (พล คันจันท์ 2550 : สัมภาษณ์) ในการสร้างเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน เช่น กรณีเขื่อนปากมูล ทำให้ชนิดและปริมาณปลาที่มีจำนวนน้อยลง (สมัชชาคนจน 2549 : ออนไลน์) ประกอบกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งเครื่องมือจับปลาที่ทันสมัย ได้ส่งผลกระทบต่อประมงพื้นบ้าน ทำให้จับปลาได้น้อยลงตามไปด้วยจนต้องปรับเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นแทน เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงปลาในกระชัง เป็นต้น ในรูปแบบของการฟื้นฟู อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างระบบนิเวศให้สมดุลเพื่อใช้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนปากน้ำซี ส่วนใหญ่ได้จัดโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นในชุมชน และเพื่อให้อสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ที่เน้นการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่บ้านท่าคือ ได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในการดำเนินชีวิต โดยกลับไปใช้วิถีดั้งเดิมในการทำนา รวมถึงยังมีการอนุรักษ์ควายไทยและเปิดสอนการฝึกคน และฝึกควายในการไถนา ที่โรงเรียน ค.ควายพัฒนา นับเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตกลับไปสู่วิถีดั้งเดิมที่มีการพึ่งตนเองอีกครั้งหนึ่ง หรือที่บ้านหนองบ่อ ได้มีการฟื้นฟู อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีโบราณ เช่น การจัดขบวน

เรือโบราณ การฟ่อนกลองตุ้ม การจัดนิทรรศการผ้าโบราณ เป็นต้น เพื่อถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังปฏิบัติสืบเนื่อง นับเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน ถึงแม้ชุมชนปากน้ำชีจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอดและเพื่อให้สอดคล้องกับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง แต่สิ่งสำคัญที่ชุมชนปากน้ำชียังดำรงอยู่และยังคงถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง คือ การยังคงรักษาวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมของชุมชน โดยเฉพาะในพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ผี และพราหมณ์ เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง การเลี้ยงปูตา เป็นต้น ซึ่งงานบุญที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าว นับเป็นกิจกรรมสำคัญที่เสริมสร้างให้เกิดความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางการพัฒนาของรัฐ ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายนอกสำคัญ ที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และยังคงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน จนกระทั่งต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอด ส่วนปัจจัยภายในการที่ชุมชนปากน้ำชียังคงยึดมั่นในวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งมีการฟื้นฟู และอนุรักษ์วัฒนธรรมเดิมไว้จะทำให้สามารถรักษาสังคมและหมู่บ้านไว้ได้อย่างเข้มแข็ง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2547 : 193) ท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลง นับเป็นองค์ความรู้สำคัญที่จะนำวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตน และสามารถนำไปเป็นแนวทางและใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงให้เกิดความยั่งยืนต่อไป และสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัย เลือกวิจัยเรื่องนี้ก็เพราะเคยมีผู้วิจัยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกลุ่มแม่น้ำชีเมื่อพ.ศ. 2528 เวลาที่ผ่านมาได้ 2 ทศวรรษเศษ กับพื้นที่วิจัยที่ต่างกัน จะทำให้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของชาวบ้านคล้ายกันหรือแตกต่างกันอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปากน้ำชี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีตั้งแต่ พ.ศ. 2473-2549

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปากน้ำซี
2. ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ เกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซีตั้งแต่ พ.ศ. 2473-2549

ขอบเขตของการวิจัย

1) **ขอบเขตด้านพื้นที่** มีขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนในบริเวณปากน้ำซีรวม 8 หมู่บ้าน (ใน 4 ตำบล 2 จังหวัด) พื้นที่ในจังหวัดอุบลราชธานี คือ บ้านหนองบ่อ หมู่ที่ 3 และบ้านท่าสนามชัย หมู่ที่ 13 (ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี) บ้านท่าไห หมู่ที่ 2 และบ้านท่าค้อ หมู่ที่ 5 (ตำบลท่าไห อำเภอเขื่องใน) บ้านท่าขอนไ้ม่ยู่ หมู่ที่ 12 และบ้านท่างอย หมู่ที่ 6 (ตำบลบึงหวาย อำเภวารินชำราบ) พื้นที่ในจังหวัดศรีสะเกษคือ บ้านหนองแวง หมู่ที่ 4 และบ้านแสงใหญ่ หมู่ที่ 6 (ตำบลหนองแวง อำเภอกันทรารมย์) สาเหตุที่เลือกหมู่บ้านดังกล่าวเพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับบริเวณปากน้ำซี และมีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

2) **ขอบเขตด้านระยะเวลา** กรอบระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2473 - 2549 และระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จะใช้ระยะเวลาศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2554

3) **ขอบเขตด้านเนื้อหา** การวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปากน้ำซี ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนปากน้ำซีตั้งแต่ พ.ศ. 2473-2549

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มีวิธีดำเนินการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเป็นบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องและเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 8 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลได้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน (ก่อนปี พ.ศ.2549) ในด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม

และวัฒนธรรม โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส นายองค์การบริหารส่วนตำบล ภูมิปัญญาชาวบ้านและชาวบ้านผู้ประกอบการอาชีพต่าง ๆ หมู่บ้านละประมาณ 15 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยจะใช้แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีในด้านต่างๆ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากการประกอบอาชีพ กิจกรรมงานประเพณี พิธีกรรมของชุมชน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วนคือ 1) การศึกษาจากเอกสาร ทั้งเอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ และ 2) การศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งการประชุมเชิงปฏิบัติการ การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ทั้ง 4 ตำบล ด้วยเทคนิค AIC

4. การวิเคราะห์ข้อมูล จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร การศึกษาภาคสนาม และการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนปากน้ำชี หลังจากนั้นจึงนำเอาผลของการวิเคราะห์ข้อมูลมาใช้ในการตอบวัตถุประสงค์ และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยขอสรุปผลการวิจัยเป็น 2 ข้อ ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. สภาพทั่วไป พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชี ตั้งแต่ พ.ศ. 2473-2503 ในพื้นที่วิจัย พบว่า สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบึง ทาม คือเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำชี สลับกับที่ดอนหรือที่โนน (พื้นที่ทามมีลักษณะเป็นที่ลุ่มต่ำสลับกับเนินดิน ส่วนบึง คือพื้นที่ทามที่เป็นที่ลุ่มต่ำมีน้ำขังตลอดทั้งปี) พื้นที่บริเวณปากน้ำชีส่วนใหญ่เป็นที่ราบต่ำ จะมีลักษณะทางน้ำโค้งตัวไปมา เป็นรูปแอกหรือกุด ทำให้มีแหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นจำนวนมาก บริเวณพื้นที่บึง ทาม จะมีน้ำท่วมขังในฤดูฝนประมาณ 3-4 เดือน มีพืชพรรณธรรมชาติที่ขึ้นในพื้นที่ เรียกป่าบุง ป่าทาม ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา รวมทั้งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้น บริเวณป่าบุง ป่าทาม จึงเปรียบเสมือนมดลูกของแม่น้ำ สำหรับที่ตั้งของชุมชน

ปากน้ำซี ส่วนใหญ่หมู่บ้านจะตั้งบนที่ดอนล้อมรอบด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติ ในพื้นที่วิจัย ทั้ง 8 หมู่บ้านดังกล่าวจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติ และใช้เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญในการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชุมชนจะอาศัยอยู่ใกล้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ก็มีข้อจำกัดคือ ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้อย่างเต็มที่นัก เนื่องจากปัญหาที่เกิดจากน้ำหลากและเกิดน้ำท่วมติดต่อกันหลายปีทำให้ชาวได้รับความเสียหาย จึงต้องมีการนำทรัพยากรที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก ในด้านประวัติความเป็นมาของชุมชนปากน้ำซี จะมีความเป็นเกือบ 200 ปีมาแล้ว เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นสมัยเดียวกับที่พระวอพระตา ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวอุบลราชธานี ได้อพยพหนีภัยสงครามจากเวียงจันทน์มาที่นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบานหรือหนองบัวลุ่มภู แล้วอพยพเคลื่อนย้ายลงมาตามลำน้ำซี และจึงแยกย้ายกันตั้งถิ่นฐาน ส่วนใหญ่การตั้งถิ่นฐานระยะแรก จะอาศัยอยู่ตามป่า เพื่อความปลอดภัยจากภัยสงคราม ระยะหลังเมื่อเห็นว่าปลอดภัยแล้ว จึงได้อพยพออกมาตั้งหมู่บ้านมาในที่โล่งแจ้ง

สำหรับวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซี ในช่วง พ.ศ. 2473-2503 เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่มีความเรียบง่าย โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต มีลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก และการหาปลาในแหล่งน้ำธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมสะดวกขึ้น โดยเฉพาะมีทางรถไฟมาถึงจังหวัดอุบลราชธานีในปี 2473 ทำให้มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ มากขึ้น และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมคือ

1.1) ด้านเศรษฐกิจ ในงานวิจัยนี้ จะกล่าวถึง การผลิต การค้าขายแลกเปลี่ยน และการคมนาคม กล่าวคือ ในอดีตชุมชนปากน้ำซีจะมีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง มีวิธีการผลิตที่เกี่ยวกับการทำนาเป็นอาชีพหลัก และรองลงมาเป็นจับปลาในแหล่งน้ำธรรมชาติ การทำเครื่องปั้นดินเผา เนื่องจากสภาพพื้นที่วิจัยมีลักษณะทุ่งทาม ดังนั้น การทำนาในพื้นที่ จะมีหลายแบบคือ มีทั้งนาหุ้ง นาทาม และนาแขง ซึ่งจะมีระยะเวลาในการปลูกที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่พื้นที่ของชุมชนปากน้ำซีจะเป็นพื้นที่ทาม เช่น ที่ตำบลหนองบ่อ จะเป็นพื้นที่ทามประมาณร้อยละ 65 (สาคร บุญจรร 2550 : สัมภาษณ์) ดังนั้นผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่ จะมาจากการทำนาทาม พันธุ์ข้าวที่ปลูกจะเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียว เช่น ข้าวขาว

ข้าวอีตม ถ้าเป็นข้าวเจ้า คือข้าวเจ้าพันธุ์ทอง วิธีการผลิตเป็นแบบดั้งเดิมคือ ใช้แรงงานควาย และแรงงานคนในครัวเรือนในการผลิต หรือถ้ามีที่นามากก็ใช้แรงงานช่วยเหลือกันในระหว่างญาติพี่น้อง และคนในชุมชนด้วยวิธีการที่ชาวอีสาน เรียกว่า “การเอาแรง” (เช่นเดียวกับการลงแขกในภาคกลาง) จะมีการใช้ปุ๋ยจากมูลสัตว์ ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่เอาไว้บริโภคภายในครัวเรือน และเหลือก็แบ่งปันให้ญาติพี่น้อง สำหรับการจับปลาถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในบริเวณนี้ เพราะมีแหล่งน้ำจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะจับมาเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนในแต่ละวันเท่านั้น เครื่องมือที่ใช้จับปลาจะเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับสัตว์น้ำแต่ละประเภท และถ้าจับได้ปลาตัวเล็กมากก็จะปล่อยไป นับเป็นภูมิปัญญาในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาให้มีกินสืบไปช่วงลูกหลาน และเมื่อจับปลามาได้ก็จะแบ่งปันญาติพี่น้องและทำบุญ ถ้ามีจำนวนมากก็จะใช้ภูมิปัญญาในการถนอมอาหาร เช่น ทำเป็นปลาแดด (ปลาร้า) ปลาแห้ง เป็นต้น นอกจากการปลูกข้าวแล้ว ยังนิยมปลูกพืชที่นำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น หม่อน ฝ้าย เป็นต้น โดยเฉพาะที่บ้านหนองบ่อมีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม แทบทุกบ้าน และมีการทอผ้าแพรเหยียบ (ผ้าลายลูกแก้ว) ใช้เอง โดยเฉพาะเสื้อไหมด้ายอมมะเกลือ และผ้าไหมมัดหมี่ลายปราสาทผึ้ง ถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญในการเก็บหาของป่า จะมีป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะป่าบุง ป่าทาม นับเป็นซูปเปอร์มาเก็ตของชาวบ้าน เพราะเป็นแหล่งอาหารที่อุดมไปด้วยพืชพรรณนานาชนิดของชุมชน เช่น มันแขง เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ที่บ้านท่าไทร นับว่าเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ มีการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนและนำไปแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการผลิต “ไห” ที่เป็นภาชนะในการบรรจุปลาแดดหรือปลาร้าที่เรียกว่า “ไหเง” ถือเป็นภูมิปัญญาของคนสมัยก่อน นอกจากนี้งานหัตถกรรมอื่นๆ คนในชุมชนสามารถผลิตงานหัตถกรรมที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตได้เอง เช่น จ่อ แห เป็นต้น จะเป็นการถ่ายทอดของคนในครอบครัว ดังนั้น ครอบครัวจึงเปรียบเสมือนสถานศึกษาที่ถ่ายทอดงานหัตถกรรมจากรุ่นสู่รุ่นให้สามารถผลิตสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งต่างจากสมัยนี้ที่ต้องพึ่งพาคนอื่นมากขึ้น ในชุมชนปากน้ำชี ครอบครัวจะเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค

1.2) **ด้านการคมนาคม** จะใช้ทั้งทางบกและทางน้ำ แต่ส่วนใหญ่จะใช้ทางบกโดยการเดินเท้า โดยเฉพาะช่วงหน้าแล้ง ใช้การหาบเร่ และใช้เกวียนในการบรรทุกสิ่งของ เช่น ปอ น้ำอ้อย ไห เป็นต้น ไปค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชน

ภายนอก ส่วนการคมนาคมทางรถไฟได้ปรากฏขึ้นเมื่อมีการสร้างทางรถไฟมาถึงอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. 2473 โดยในวันที่ 31 มีนาคม 2473 ได้สั่งให้เสวกโท พระยาราชาโกษา อัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมาชัยหลังช้างจากกรุงเทพฯ มาที่จังหวัดอุบลราชธานี และมีพระราชพิธีเปิดทางรถไฟในวันที่ 1 เมษายน 2473 [(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมราชเลขาธิการ ที่ 2/203 เรื่อง ประกาศเปิดการเดินรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ (โคราชไปอุบลฯ)] และหลังจากที่การคมนาคมทางรถไฟมาถึงจังหวัดอุบลราชธานี ในพ.ศ. 2473 และจากนครราชสีมาถึงจังหวัดขอนแก่น ในพ.ศ. 2476 แล้ว ในระหว่าง พ.ศ. 2473-2500 ทำให้การค้าข้าวได้เจริญรุ่งเรืองและคึกคักมากขึ้น สาเหตุเป็นเพราะราคาข้าวทั้งตลาดภายในและตลาดต่างประเทศมีราคาสูง ในบริเวณชุมชนปากน้ำซี ได้มีการนำสิ่งของไปส่งในเมืองมากขึ้นเพื่อนำสินค้าไปขึ้นรถไฟ ส่วนทางน้ำจะใช้เฉพาะฤดูฝน โดยใช้เรือใหญ่ที่เรียกว่า “เรือกระแซง” ในการขนข้าวระหว่างชุมชนบริเวณลุ่มน้ำชี โดยซื้อข้าวจากจังหวัดร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ ขอนแก่น แล้วลากผ่านชุมชนปากน้ำซีล่องไปยังแม่น้ำมูล ผ่านเข้าเมืองอุบลราชธานี (จำเนียร รัตนาบุตร 2552 : สัมภาษณ์) สำหรับชุมชนจะใช้เรือพายและเรือยนต์ในการขนส่งสินค้า ที่บ้านหนองบ่อ จะมีเรือยนต์ในการนำข้าวออกไปขายที่บ้านห้วยชะยุ้งถึง 5-6 ลำเรียกว่า “เรือฉลอม” หรือมีการนำเครื่องปั้นดินเผาไปขายโดยล่องเรือไปตามแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล

1.3) ด้านการค้าขายแลกเปลี่ยน ในอดีตผลผลิตที่ได้เช่น ข้าว ปลา เครื่องปั้นดินเผา จะเป็นลักษณะการแบ่งปันกันมากกว่าการซื้อขาย แต่เนื่องจากปัญหาน้ำหลากและน้ำท่วมติดต่อกันหลายปี จึงทำให้ข้าวขาดแคลน ระยะต่อมาจึงจำเป็นต้องอาศัยพึ่งพาชุมชนภายนอกในการค้าขายแลกเปลี่ยนมากขึ้น

1.4) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ในด้านโครงสร้างทางสังคม จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ในระบบเครือญาติ มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีความรักความอบอุ่น ลูกหลานเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ มีการใช้แรงงานภายในครอบครัวเพื่อการเกษตรกรรม มีการใช้แรงงานช่วยเหลือกันในลักษณะของการการเอาแรง เช่น การทำนา การจับปลา เป็นต้น เมื่อมีกิจกรรมสำคัญในชุมชน ส่วนใหญ่ จะใช้วัดเป็นศูนย์กลาง และทุกคนจะมาร่วมงานโดยพร้อมเพรียงกัน ส่วนด้านวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม ที่ถือปฏิบัติมาตามประเพณีฮีตสิบสอง รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่จะทำให้ชุมชนเกิดความ

สงบร่มเย็นและการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์ เช่น การเลี้ยงปศุสัตว์ การเลี้ยงปลา การเลี้ยงไก่ เป็ด เป็นต้น โดยเฉพาะทุเรียนจะมีช่อดอกที่สมบูรณ์ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญ การทำบุญสังฆทาน ถือเป็นงานบุญใหญ่ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของคนในชุมชนปากน้ำชีและชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีประเพณีแข่งเรือยาว ในช่วงออกพรรษา ในการจัดงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนทุกคนจะให้ความสำคัญและมาร่วมกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียง

2. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2549 ในช่วงนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ

2.1) ด้านเศรษฐกิจ เปลี่ยนจากเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้าและการส่งออก ในด้านการผลิต เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อการค้า จากการที่รัฐบาลมีนโยบายในการพัฒนาประเทศตามแบบเศรษฐกิจทุนนิยมตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา โดยรัฐมีการส่งเสริมการผลิตพืชเศรษฐกิจ และมีการสร้างสร้างถนนเพื่อความสะดวกในด้านการคมนาคม การผลิตภายในชุมชนยังมีการทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่ได้เปลี่ยนรูปแบบและกรรมวิธีในการผลิต โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยเพื่อให้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้นเพียงพอต่อความต้องการของตลาด ดังนั้นจึงได้หันมาใช้รถไถ และรถเกี่ยวข้าวแทน เพราะสะดวกและรวดเร็วกว่า ประมาณ พ.ศ. 2524 การใช้แรงงานร่วมกันของคนในชุมชนในลักษณะของการเอาแรงร่วมกันนั้นแทบจะไม่มี ส่วนใหญ่จะเปลี่ยนเป็นการใช้เงินจ้างแทนในด้านทุน มีการลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น จากการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืช และชาวนาหันมาใช้พันธุ์ข้าวที่ทางราชการส่งเสริมเนื่องจากข้าวพันธุ์ใหม่ราคาดีเป็นที่ต้องการของตลาด เช่น ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ข้าว กข 6 เป็นต้น ทำให้ข้าวพันธุ์พื้นเมืองลดน้อยลง และหายไปเป็นที่สุด นอกจากนี้ สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือ การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการปลูกปอ ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ถูกทำลาย และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนปากน้ำชีอย่างมาก ถึงแม้ในระยะแรก ปอจะมีราคาดี (กิโลกรัมละ 8 บาท) แต่ต่อมา ด้วยสาเหตุของราคาปอที่ตกต่ำลงอย่างมาก (กิโลกรัมละ 25 สตางค์) อันเนื่องมาจากความผันผวนด้านราคาในตลาดโลก ประกอบกับขั้นตอนการทำที่ยุ่งยาก ทำให้การปลูกปอเพื่อการค้าได้สิ้นสุดลง

เมื่อ พ.ศ. 2518 และได้หันไปปลูกมันสำปะหลังที่ปลูกง่ายและราคาดีกว่าแทน ตามมาด้วย ยุคาลิปตัส ในพ.ศ. 2535 และยางพารา ใน พ.ศ. 2544 เนื่องจากเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีราคาดีเช่นกัน ดังนั้นลักษณะการผลิตจากเดิมที่มีความหลากหลายและครอบครัวเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคจึงได้หายไปจากชุมชน ส่งผลให้ต้องพึ่งพาจากภายนอกมากขึ้น ในด้านการจับปลา เคยจับได้ในปริมาณที่มากและหลากหลายชนิด กลับจับได้น้อยลง ปลาบางชนิดหายไป จากการสัมภาษณ์พบว่า สาเหตุที่ปลาลดน้อยลง เนื่องจากเครื่องมือจับปลาที่ทันสมัย การที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น การสร้างเขื่อน รวมถึงมีคนนอกพื้นที่เข้ามาจับปลามากขึ้น สำหรับการเอาแรงจับปลายังคงมีอยู่ โดยชาวบ้านจะช่วยกันแก่งวด (ลากอวน) และแบ่งด้วยวิธี “ตกพูด” (การแบ่งปลาให้กับคนที่มาช่วยลากอวน) ในด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น ประกอบกับคนหันไปนิยมใช้พลาสติก ซึ่งมีราคาถูกแทน ทำให้ความนิยมในการใช้เครื่องปั้นดินเผาลดลงอย่างมาก อีกทั้งการอพยพเข้ากรุงเทพฯ ไปจับแท็กซี่ของคนบ้านท่าไห ทำให้ขาดแคลนแรงงานที่มีความเชี่ยวชาญและขาดการสานต่อ ปัจจุบันเหลือช่างที่อยู่ในกลุ่มการทำเครื่องปั้นดินเผา ตำบลท่าไหเพียง 8 คนเท่านั้น (บุญกอง นวลศรี 2551 : สัมภาษณ์)

2.2) ด้านการคมนาคม ภายหลังจากพ.ศ. 2504 ระยะเวลาที่ยังคงมีการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่ จะใช้ทางบกโดยการเดินเท้าและเกวียน ในการนำสิ่งของไปค้าขายแลกเปลี่ยน และเริ่มมีรถยนต์โดยสารวิ่งระหว่างหมู่บ้านกับเมืองอุบลฯ เช่น ที่บ้านหนองบ่อ ประมาณ พ.ศ. 2506 จะปรากฏ รถโดยสารที่ชาวบ้านเรียก “รถมิตรใหม่”(ฉลาด ส่งเสริม 2553 : สัมภาษณ์) ต่อมาใน พ.ศ. 2518 เมื่อมีการสร้างถนนตามโครงการเงินผันคึกฤทธิ์ ยิ่งทำให้การคมนาคมทางรถยนต์สะดวกมากขึ้น ส่วนทางน้ำจะมีทั้งเรือพายและเรือยนต์เป็นพาหนะ แต่ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมเนื่องจากในฤดูฝนน้ำในแม่น้ำชีค่อนข้างจะไหลเชี่ยวลำนํ้าคดโค้งไปมาเป็นอันตราย แต่ถ้าเป็นเรือสินค้ายังมีการใช้เรือยนต์นำสินค้าล่องลงไปยังแม่น้ำมูลที่ตัวเมืองอุบลราชธานี เป็นการขนส่งสินค้าจำพวกข้าว ปอ น้ำอ้อย และระยะหลังตั้งแต่ พ.ศ. 2524 เมื่อมีการทำถนนลาดยางเข้าไปในชุมชนต่างๆ การค้าทางเรือจึงเลิกไป

2.3) ด้านการค้าและการแลกเปลี่ยน เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามา จะใช้เงินเป็นหลักในการซื้อขาย และเมื่อการคมนาคมสะดวกมากขึ้นทำให้มีพ่อค้าคนกลางทั้งพ่อค้าภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาจับซื้อผลผลิตถึงในชุมชน และนำผลผลิตออกไปจำหน่ายยังตลาด ตลาดจึงกลายเป็นแหล่งในการซื้อขายที่สำคัญ

2.4) **ด้านสังคมและวัฒนธรรม** เมื่อครอบครัวต้องออกไปประกอบอาชีพในเมืองมากขึ้น เช่น ขับแท็กซี่ ทำรองเท้า ตัดเย็บเสื้อผ้า รับจ้าง เป็นต้น อันเนื่องจากการทำนาไม่ได้ผล ราคาผลผลิตตกต่ำ ๆ จึงทิ้งให้ลูกหลานอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาเรื่องการเรียน ปัญหาเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นต้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดน้อยลง ไม่ค่อยมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกัน เพราะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพ ส่วนในด้านวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ในด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่ยังคงถือปฏิบัติเช่นเดิม เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง การเลี้ยงปู่ตา เป็นต้น แต่ถ้าเป็นงานประเพณีของท้องถิ่นที่จัดงานใหญ่โตและใช้งบประมาณมาก ทำให้บางปีไม่สามารถจัดได้เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้รูปแบบการจัดงานได้เปลี่ยนแปลงไป มีผู้มาร่วมกิจกรรมงานบุญประเพณีต่างๆ น้อยลง และการที่คนมาร่วมงานประเพณี บางส่วนมาเพราะแรงจูงใจด้านความสนุกสนาน ความบันเทิง และมีการพนันเข้ามาเกี่ยวข้อง

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชี ในช่วง พ.ศ. 2504-2549

เมื่อรัฐบาลได้ใช้นโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ทำให้มีการขยายโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น เช่น ด้านการคมนาคม การชลประทาน การสร้างเขื่อน เป็นต้น อีกทั้งมีการเร่งรัดการใช้ปัจจัยในการผลิตและทรัพยากร เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตเพื่อส่งออก โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งในบริเวณชุมชนปากน้ำชีที่ปลูกมากคือ ปอ มีการขยายพื้นที่บริเวณป่าบุง ป่าทาม ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนออกไปอย่างกว้างขวาง ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย และผลจากการพัฒนาประเทศตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1- ฉบับที่ 7 เป็นการพัฒนาแบบรวมศูนย์ หรือเอาเงินเป็นตัวตั้ง มุ่งกระจายเงินไปสู่ชนบท โดยไม่คำนึงถึงการหาแนวทางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้นยิ่งพัฒนามากเท่าไรก็ยิ่งทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ถึงแม้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จะเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง แต่เนื่องจากเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ ทำให้ไม่สามารถบรรลุผลของการพัฒนาได้ และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

ถึงแม้จะส่งผลให้ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยโดยรวมดีขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการบริหารจัดการประเทศยังคงขาดสมดุล การพัฒนาดังกล่าวจึงยังไม่สอดคล้องเป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังเห็นว่าในการที่จะพัฒนาชุมชนปากน้ำชีให้เกิดความยั่งยืนนั้นจะต้องน้อมนำกระแสพระราชดำริสตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 มาปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ในช่วงพ.ศ. 2504–2549 นี้ นับเป็นช่วงที่วิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งเกิดจาก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สรุปได้ดังนี้

1. **ปัจจัยภายนอก** ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชี คือ

1) **นโยบายของรัฐบาล** โดยเฉพาะการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 มาใช้โดยมุ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้า ส่งเสริมการผลิตโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ การปลูกพืชในพื้นที่วิจัยจากเดิมที่เคยปลูกอ้อย หม่อน ฝ้าย ก็ถูกแทนที่ด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลังและยางพารา แทน

2) **การคมนาคม** มีการสร้างถนนสายหลักที่เชื่อมระหว่างเมืองมาตั้งแต่ พ.ศ. 2507 และการสร้างถนนสายย่อยเข้าไปในหมู่บ้าน โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2518 สมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เกิดโครงการ “เงินผันคึกฤทธิ์” ทำให้มีการสร้างถนนลูกรังเข้าถึงหมู่บ้านอย่างกว้างขวาง จน พ.ศ. 2524 จึงเป็นถนนลาดยาง การเดินทางระหว่างหมู่บ้านมีความสะดวกมากขึ้น มีรถประจำทางวิ่งเข้ามาในหมู่บ้าน ชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป สามารถเดินทางเข้าไปเรียนหนังสือได้สะดวก คนในชุมชนได้รับการศึกษา มากขึ้น อีกทั้งยังทำให้มีการค้าขายเพิ่มขึ้น จากการที่รถยนต์เข้าถึงชุมชน

3) **เทคโนโลยีที่ทันสมัย** ในด้านการผลิตมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยทำให้มีความสะดวก รวดเร็วและไม่ต้องใช้แรงงานคนจำนวนมาก และสามารถเร่งผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาดได้ เช่น รถไถเดินตาม รถเกี่ยวข้าว เครื่องสูบน้ำ เป็นต้น การนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ ทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็วขึ้น อีกทั้งเมื่อมีไฟฟ้าเข้าไปในหมู่บ้าน ก็ทำให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ตามมา ส่วนในด้านสังคม ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ในเชิงโครงสร้างทางสังคม โดยเฉพาะครอบครัว เนื่องจากมีการอพยพเข้าไปทำงานในเมืองมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาในสังคมตามมา นอกจากนี้การได้รับอิทธิพลจากสื่อต่างๆ โดยเฉพาะโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์มือถือ ส่งผลให้เกิดการลอกเลียนแบบ ทำให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชุมชน

4) **ด้านราคาผลผลิต** นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเฉพาะราคาผลผลิตที่สูงขึ้น ทำให้มีการขยายการเพาะปลูกและเร่งการผลิตเพิ่มขึ้น เช่น ปอ ข้าว มันสำปะหลัง ซึ่งส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศอย่างมาก การปลูกพืชผักพื้นบ้านเพื่อการค้าที่ขายได้ราคาดี รวมทั้งการเลี้ยงปลานิล ปลาหุบทิมในกระชังที่ได้กำไรสูง เป็นแรงจูงใจให้เกิดการปรับเปลี่ยนอาชีพที่สำคัญเช่นกัน อย่างไรก็ตามเมื่อราคาผลผลิตตกต่ำลง อันอาจเกิดจากทั้งความผันผวนของตลาดภายในและต่างประเทศ ก็ส่งผลต่อการผลิตเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะปอ เมื่อราคาตกต่ำลงอย่างมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะลดการผลิต หรือเลิกการผลิตเช่นเดียวกัน

2. ปัจจัยภายใน คือ

1) **การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร** จากการศึกษาเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านอีสานพบว่า ประชากรอีสานได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วคือจาก 6.2 ล้านคน ในปี 2490 เป็น 21.3 ล้านคน ในปี 2541 อันเป็นผลมาจากการสาธารณสุขที่ดี และมีการอพยพย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ โดยในพื้นที่วิจัย เช่น บ้านท่าสนามชัย ในระยะเริ่มแรก (พ.ศ. 2442) มีการอพยพจากบ้านหนองบ่อมาอาศัยอยู่ 6 ครัวเรือน (ประมาณ 15 คน) แต่ในปี พ.ศ. 2554 จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้นถึง 58 ครัวเรือน (ประมาณ 249 คน) ซึ่งเป็นผลจากการอพยพย้ายถิ่นเพื่อขยายพื้นที่ทำกินออกไปจากเดิมที่เคยอาศัยตามที่ดินบริเวณบ้านหนองบ่อ ก็มีการอพยพเคลื่อนย้ายมาใกล้แม่น้ำซิมมากขึ้น(ถึงแม่น้ำจะท่วมบ่อย) แต่เนื่องจากต้องการแสวงหาที่ทำกินใหม่ จึงทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นไปที่บ้านท่าสนามชัยมากขึ้น และจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การมีเครื่องมือจับปลาที่ทันสมัย เช่น อวน ตาข่าย และการเข้ามาหาทรัพยากรธรรมชาติจากคนภายนอกชุมชนเพื่อนำไปจำหน่าย ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง

2) **การศึกษา** เมื่อมีเงินจากการค้าปอ ทำให้ครอบครัวส่งลูกหลานไปเรียนในเมือง ซึ่งมีค่านิยมให้ลูกเป็นข้าราชการ หรือใช้วิธีการบวชเรียน โดยมีพระสงฆ์ที่เป็นพระชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ จะมาชักชวนลูกหลานให้ไปบวชเรียนที่วัด

3) ผู้นำ เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งผู้นำที่เป็น พระสงฆ์และผู้นำในชุมชน ในส่วนของพระสงฆ์ นอกจากจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในด้านการ ศึกษาแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนา และอนุรักษ์วัฒนธรรมของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ดังเช่น หลวงปู่เจ้าคุณศรีจันทรคุณ พระปริยัติโกศล (ถวัลย์ อาจารย์สุโภ) พระครู โกวทิ ธีรคุณ เป็นต้น ในส่วนของผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่สมาน พันธุ์ศิริ เป็นผู้ริเริ่มนำหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ โดยพยายามให้ชุมชนหันกลับมาใช้วิถีการทำนาแบบ ดั้งเดิม เพื่อการพึ่งตนเองอีกครั้ง

4) การที่คนในชุมชนอพยพเข้าไปทำงานในเมือง ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ทำให้ขาดผู้ที่จะมาพัฒนาหมู่บ้านและขาดผู้สืบทอด วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

5) การจัดงานประเพณีต่างๆ ที่ขาดการมีส่วนร่วม เนื่องจากการจัด งานส่วนใหญ่เป็นเรื่องขององค์กรปกครองท้องถิ่น ซึ่งจะมีการจัดงานที่ใหญ่โต ทำให้ขาด การมีส่วนร่วมและจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซี มีการปรับเปลี่ยน ดังนี้

1) การปรับเปลี่ยนการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ในช่วงแรกมีการขยาย พื้นที่เพาะปลูกและหันมาผลิตปอจำนวนมาก เนื่องจากมีราคาสูง ทำให้ชาวชุมชน มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย การส่งลูกหลานไป เรียนหนังสือในเมือง แต่ระยะหลังราคาปอตกต่ำลงและต้องเพิ่มต้นทุนในการผลิต ประกอบกับขั้นตอนในการผลิตค่อนข้างยุ่งยาก จึงทำให้การผลิตลดลง และหันไปปลูก มันสำปะหลังที่ปลูกง่ายแทน

2) การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต หลังจากที่มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาช่วยในการผลิต จากเดิมที่ใช้ควายในการไถนา ก็เปลี่ยนไป เป็นการใช้เครื่องจักรกล ในการผลิตข้าว ทำให้มีความสะดวก รวดเร็ว และจากที่เคยผลิตเพื่อการบริโภคในครัว เรือนก็เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น

3) การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตเครื่องปั้นดินเผา แทนที่ เครื่องปั้นดินเผามีรูปแบบเดิมเหมือนเช่นในอดีต ก็ได้ปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบอื่นตาม ความถนัดของช่างที่ทำ และปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของตลาดมากกว่า

4) การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเลี้ยงวัว ควาย เดิมเป็นการเลี้ยงไว้ใช้งาน แต่เมื่อรถยนต์เข้าถึงทุกหมู่บ้านทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องใช้อีกต่อไป สำหรับควายเมื่อมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยเฉพาะมีรถไถนาเดินตามเข้ามาแทนที่ จึงทำให้ควายมีจำนวนลดลง แต่อย่างไรก็ตามที่บ้านท่าค้อและบ้านท่าสนามชัยยังมีการเลี้ยงควายเป็นจำนวนมาก แต่ปรับเปลี่ยนจากการเลี้ยงเพื่อใช้งานเป็นการเลี้ยงไว้เพื่อขาย และที่บ้านท่าค้อ ยังได้มีการจัดทำโรงเรียน ค.ควายพัฒนา เพื่ออนุรักษ์ควายไทยอีกด้วย

5) การปรับเปลี่ยนมาประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง จากการที่จำนวนปลาดุกน้อยลง รัฐบาลและเอกชนจึงได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการเลี้ยงปลา โดยบริษัทเอกชนได้เข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งจะมีการเลี้ยงที่บ้านท่าออย บ้านท่าไทร และบ้านท่าค้อ จึงทำให้เกิดอาชีพการเลี้ยงปลาในกระชังขึ้น โดยในระยะแรกไม่ค่อยมีปัญหา แต่ในระยะหลังมีปัญหาเกี่ยวกับปลาตายบ่อยครั้ง ทำให้ขาดทุน ดังนั้นการปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงปลาในกระชังเพื่อการค้า ถึงแม้จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก แต่ปรากฏว่าบางปีเกิดน้ำเสียและปลาเป็นโรค ส่งผลให้ปลาที่เลี้ยงตายเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้เลี้ยงประสบภาวะขาดทุน และเลิกเลี้ยงไปในที่สุด แต่เนื่องจากตลาดยังมีความต้องการมาก และถ้าหากน้ำไม่เสียจะทำให้ผู้เลี้ยงมีรายได้ค่อนข้างสูง ดังนั้น ในพื้นที่วิจัยจึงยังมีผู้เลี้ยงปลาในกระชังต่อเนื่องมา

6) การปรับเปลี่ยนโดยการปลูกผักเพื่อการค้า หลัง พ.ศ. 2504 จำนวนพืชผักในป่าธรรมชาติได้ลดน้อยลง เนื่องจากมีการบุกรุกป่า เพื่อทำไร่ปอ ทำให้มีการนำผักพื้นบ้านที่อยู่ในป่าและตามหัวไร่ปลายนามาปลูกในหมู่บ้าน ตามบริเวณที่ดอนและที่ลุ่มริมน้ำ และต่อมาเมื่อมีคนนิยมบริโภคพืชผักเหล่านั้นมากขึ้น ประมาณ พ.ศ.2540 จึงนำมาปลูกเพื่อการค้ามากขึ้น เช่น ผักชะแยง ผักหนอกหรือบัวบก ที่บ้านท่าขอนไผ่ขุ่น และการปลูกพริก ที่บ้านแสงใหญ่เป็นรายได้หลักของครัวเรือน เป็นต้น

7) การปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับงานบุญประเพณี จากเดิมที่มีการจัดงานบุญประเพณีทุกปี แต่ตอนหลังก็ต้องปรับเปลี่ยนเป็น 2-3 ปี จัดครั้งหนึ่ง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

8) การปรับเปลี่ยนโดยการกลับคืนถิ่น หลังจากที่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ ใน พ.ศ. 2540 ได้มีชาวบ้านบางคนกลับมาประกอบอาชีพในหมู่บ้านของตน เช่น การทำรองเท้าที่บ้านหนองแวงและบ้านแสงใหญ่ การกลับมาทำประมงพื้นบ้าน ที่

บ้านท่าขอนไ้ม่ยุง ทำให้ได้กลับมาใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว ซึ่งจะส่งผลต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

การคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซี ถึงแม้ช่วงนี้จะเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่วิถีชีวิตดั้งเดิมบางอย่างยังคงอยู่ คือ

1) สิ่งที่ยังคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซี คือ

1.1) วิถีการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การจับปลา การหาพืชผักทั้งในป่าโคกและป่าทาม ชาวบ้านบางส่วนยังคงหาอยู่หากินกับธรรมชาติตามแบบเดิม

1.2) การเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะควาย ถึงแม้ปัจจุบันควายจะลดน้อยลงมาก แต่เนื่องจากเมื่อเกิดการขัดสนก็ยังสามารถขายได้จึงยังคงมีการเลี้ยงสืบทอดมา

1.3) ด้านสังคมยังมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในลักษณะของการแลกเปลี่ยน แบ่งปัน และการช่วยเหลือกันในสังคมด้วยการเอาแรงยังพอมืออยู่บ้าง

1.4) ด้านวัฒนธรรม ประเพณี โดยเฉพาะประเพณีฮีตสิบสองหลักๆ เช่น บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญบั้งไฟ ส่วนใหญ่ชาวบ้านยังคงถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

2) ปัจจัยของการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซี ปัจจัยสำคัญคือ

2.1) ความเชื่อในวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม เนื่องจากในด้านความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก ดังนั้น จึงมีส่วนที่ทำให้วัฒนธรรม ประเพณีของคนในชุมชนปากน้ำซี ยังมีการปฏิบัติสืบมา

2.2) ความสัมพันธ์ในการช่วยเหลือกันฉันทญาติพี่น้อง โดยเฉพาะที่บ้านแสงใหญ่ ยังคงมีการรวมกลุ่มและช่วยเหลือกันในลักษณะการเอาแรงร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชนเดิมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

2.3) การมีวัฒนธรรมชุมชนร่วมกันในระบบเครือญาติ การที่ชุมชนปากน้ำซีมีประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ร่วมกันมา ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีเสมือนเป็นเครือญาติเดียวกัน จะเห็นจากเมื่อมีงานบุญโดยเฉพาะ บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ ผู้คนในบริเวณปากน้ำซีก็จะมาร่วมทำบุญกันจำนวนมาก

2.4) การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การที่บรรพบุรุษมีการถ่ายทอดงานด้านต่างๆ ให้แก่ลูกหลาน โดยเฉพาะงานหัตถกรรม ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการคงอยู่ของงานต่างๆ เหล่านั้น

2.5) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภายในและภายนอก หน่วยงานภายในโดยเฉพาะการได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียนในชุมชน รวมถึงหน่วยงานภายนอก ทั้งในส่วนของจังหวัด มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ มีส่วนสนับสนุนส่งเสริม วิจัยและเผยแพร่ผลงานด้านต่างๆ จนทำให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

2.6) การที่คนในชุมชน ผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านมีความภูมิใจในวัฒนธรรมของตนและมีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง การที่ผู้นำและทุกคนตระหนัก และมีจิตสำนึกในการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีที่ดั้งเดิมที่มีการสืบทอดมา ล้วนมีส่วนทำให้ยังคงรักษาวัฒนธรรมชุมชนที่ดั้งเดิมเอาไว้ได้

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชี พ.ศ. 2473-2549 พบว่า

1. การที่ชุมชนปากน้ำชีส่วนใหญ่มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบต่ำ และมีลักษณะทางน้ำโค้งตัวตีไปมา ก่อให้เกิดสภาพพื้นที่เป็นบึง ทาม ในช่วงน้ำหลากจะเกิดน้ำท่วม ทำให้ผลผลิตเสียหาย และจากการที่มีสภาพพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมดังกล่าว ทำให้บริเวณชุมชนปากน้ำชีไม่เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำ และการที่ชุมชนปากน้ำชีทั้ง 8 หมู่บ้าน มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ร่วมสมัยกัน ทำให้มีลักษณะวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันและมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ วิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชีในช่วง พ.ศ. 2473-2503 เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่มีความเรียบง่าย อาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต ในด้านเศรษฐกิจ มีลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง มีการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และมีการใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น โดยเฉพาะมีการสร้างถนนและการสร้างทางรถไฟมาถึงจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดขอนแก่น ทำให้การค้าข้าวคึกคัก แต่ในพื้นที่วิจัยการค้าข้าวในเชิงพาณิชย์มีน้อยมาก เนื่องจากข้าวมีไม่เพียงพอต่อการ

บริโศกภายในชุมชน เพราะเกิดน้ำท่วมบ่อย จึงมีการนำเอาทรัพยากรที่มีในชุมชนออกไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวิทย์ อิศราศวัต, ขอบ ดีสวนโคก และ สุเมธ แก่นมณี (2528 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ระบบเศรษฐกิจในช่วงก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 มีลักษณะยังแบบชีพ มีการพึ่งพาดูดในเมื่อน้อย การพึ่งพาหมู่บ้านอื่นๆ มีมาก เนื่องจากภาวะน้ำท่วมมีอยู่เสมอ ในด้านสังคม มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีวัดเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะการทำบุญต่างๆ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคม โดยเฉพาะด้านการเกษตร มีการเอาแรง ช่วยเหลือกัน เช่น การทำนา จับปลา เป็นต้น ในด้านวัฒนธรรม ประเพณี จะมีการปฏิบัติตามประเพณีดั้งเดิม โดยเฉพาะประเพณีฮีตสิบสอง และจะมีพิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต และความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน เช่น การเลี้ยงปู่ตา การเลี้ยงตาแฮก เป็นต้น

2. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนและการคงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซีตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2549 สำหรับการเปลี่ยนแปลงเกิดจาก 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน สำหรับปัจจัยภายในหนึ่งที่สำคัญ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยน คือการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรจากการอพยพย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชาร์ล เอฟ คายส์ (2529 : 14-17) ที่อธิบายว่า ได้เกิดการย้ายถิ่นเนื่องจากความหนาแน่นของประชากรในกลุ่มน้ำซีตอนล่าง การย้ายถิ่นนี้ได้สืบคลานไปตามลำน้ำและลำน้ำสาขาในทิศทางเหนือน้ำและทำให้เกิดเครือข่ายของชุมชนขยายออกไป ส่วนปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะนโยบายของรัฐบาลที่มีการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก โดยมีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติมาใช้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำซีอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของ Edward and Richard (1997 : 155-158) ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในชุมชนปากน้ำซี โดยในด้านเศรษฐกิจ มีการเปลี่ยนจากเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ไปเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า ได้มีการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ออกไปอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะการปลูกปอ มีการบุกกรุกทำลายป่าทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวิทย์ อิศราศวัต, ขอบ ดีสวนโคก และ สุเมธ แก่นมณี (2528 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ตัวแปรที่ทำให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ การนำพืชเศรษฐกิจ คือ ปอแก้ว และมันสำปะหลัง เข้ามาปลูกในกลุ่มแม่น้ำชี ในทศวรรษ 2500 และ 2510 ตามลำดับ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านลุ่มแม่น้ำชีอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ในด้านการผลิตในยุคนี้มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย ทำให้มีความสะดวกและรวดเร็วขึ้น และการใช้เทคนิคเพื่อเพิ่มผลผลิต ไม่ว่าจะเป็นการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี การใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงและเป็นที่ต้องการของตลาด ทำให้พันธุ์ข้าวดั้งเดิมหายไป มีการทำนาปรังเพื่อเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นตามความต้องการของตลาด แต่ขณะเดียวกันต้นทุนในการผลิตก็สูงขึ้นเช่นเดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า การผลิตข้าวของชุมชนปากน้ำชี ถึงแม้จะมีการผลิตเพื่อการค้าก็ตาม แต่เกษตรกรก็ยังคงเก็บข้าวไว้เพื่อบริโภค โดยเฉพาะข้าวนาปีซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียว ส่วนการผลิตข้าวนาปรังจะเป็นข้าวเจ้า เป็นการผลิตเพื่อขาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546 : 37) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนามีลักษณะร่วมที่สำคัญคือ การคงอยู่ของการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนจะควบคู่ไปกับการผลิตเพื่อการค้าในด้านทรัพยากรปลา ได้ลดน้อยลง อันเนื่องมาจากเครื่องมือที่ทันสมัยและมีการจับปลาไปขาย ส่วนการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะควาย มีการเลี้ยงลดลงมาก เพราะไม่ได้นำมาใช้แรงงานในครัวเรือน ส่วนน้อยที่ยังคงเลี้ยงควายอยู่เป็นการเลี้ยงเพื่อขาย เพราะเมื่อเกิดการขาดสายนยังสามารถนำไปขายได้ ในด้านการคมนาคม มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเฉพาะตั้งแต่ปี 2518 ในสมัยเงินฝิ่นศึกฤทธิ์ ทำให้มีการคมนาคมที่สะดวก โดยเฉพาะการสร้างถนน ทำให้การคมนาคมทางน้ำไม่เป็นที่นิยม ในด้านสังคมจากการอพยพออกไปทำงานในเมือง ทำให้เกิดผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคม และเกิดปัญหาต่างๆ ตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาวัยรุ่น ปัญหายาเสพติด ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ที่กล่าวถึงว่า สังคมส่วนรวมเป็นระบบหนึ่งซึ่งประกอบด้วยส่วนหรือระบบต่างๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมีความสัมพันธ์กัน หากส่วนหนึ่งส่วนใดมีข้อบกพร่องก็จะทำให้ส่วนอื่นๆ ได้รับความกระทบไปด้วยเช่นกัน ในด้านวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ การได้รับอิทธิพลตะวันตก มีการใช้สื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัยรุ่นเกิดการลอกเลียนแบบในสิ่งที่ไม่ดีและเสื่อมรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง ในด้านการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชี ได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอด ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนอาชีพ การปรับเปลี่ยนในด้านการ

ผลิต ด้านการทำมาหากิน และการปรับเปลี่ยนในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ส่วนการดำรงอยู่ของชุมชนปากน้ำชีนั้นก็สอดคล้องกับทฤษฎีสองระบบของ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548 : 31-34) ที่สรุปว่าถึงแม้ชุมชนจะได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามนโยบายของรัฐตามกระแสทุนนิยมตะวันตกก็ตาม แต่ชุมชนก็ยังดำรงอยู่ได้เพราะมีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคมที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม จากการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนปากน้ำชียังคงกล่าวนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางและเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนอื่นต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เป็นข้อเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายในการพัฒนา ดังนี้

1. ควรใช้มิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนปากน้ำชี มาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา เช่น การฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบสานประเพณีที่ดีงาม โดยเฉพาะองค์กรปกครองท้องถิ่นควรส่งเสริมสนับสนุน และโรงเรียนควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ มาถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลัง

2. ทุกภาคส่วนในชุมชนปากน้ำชีทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ผู้นำชุมชน ชาวบ้านและครูในพื้นที่ควรร่วมกันทบทวน ผลกระทบที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ และจัดทำโครงการโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่แล้วช่วยในการจัดทำกิจกรรม เพื่อให้ชุมชนตระหนัก เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น เช่น การจัดทำวังปลา การปลูกป่า การเอาแรงร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น และมีการรวบรวมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรไปวางแผนการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างมีคุณค่าและยั่งยืน

3. หน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐ เอกชน ควรให้การช่วยเหลือและสนับสนุนส่งเสริมงานด้านวิชาการและการวิจัย เช่น การอบรมการเลี้ยงปลาในกระชัง การแก้ปัญหา ราคาพืชผลตกต่ำ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากพืชผักในท้องถิ่น การพัฒนาในการออกแบบผลิตภัณฑ์การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ควรเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงานกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอก ในการทำวิจัยต่อยอดโดยการทำเป็นชุดโครงการให้ครอบคลุมเพื่อแก้ปัญหาให้กับชุมชนต่อไป

4. ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในระยะยาวคือเรื่องของการทำระบบชลประทานที่เพิ่มมากขึ้นและทั่วถึง รวมทั้งการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้สูงขึ้นและการลดต้นทุนในการผลิตให้ต่ำลง โดยที่ภาครัฐบาล และหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบในท้องถิ่น ควรมีส่วนช่วยอย่างมากในการที่จะพัฒนาระบบการผลิตของชุมชนปากน้ำชี ให้สามารถผลิตข้าวและพืชผลอย่างอื่นได้อย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นแนวทางหนึ่งในการที่จะทำให้เกษตรกรสามารถที่จะมีรายได้ที่มั่นคง และเป็นการแก้ปัญหาไม่ให้เกิดการอพยพแรงงานออกนอกพื้นที่ได้อีกด้วย

5. ควรส่งเสริมและเผยแพร่ ผู้นำหรือบุคคลที่น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังเช่น ผู้นำชุมชนที่บ้านท่าค้อ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจ และเพื่อเป็นแบบอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้นำไปใช้ในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยในด้านต่างๆ ที่สำคัญของชุมชนปากน้ำชี เพื่อหาทางพัฒนาต่อยอดต่อไป เช่น ด้านศิลปะการแสดง ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ด้านการผลิตและการลดต้นทุนในการผลิต รวมถึงการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้น โดยเฉพาะพืชผักพื้นบ้าน การเลี้ยงปลาในกระชัง การผลิตเครื่องปั้นดินเผา และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่า ภูเขา ซึ่งถือเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญและเป็นการแสดงถึงความมั่นคงทางอาหารของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ที่ได้ให้ข้อมูล และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ที่ให้การสนับสนุนทุนการศึกษาในระดับดุษฎีบัณฑิต ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ศาสตราจารย์ สุวิทย์ จีระศาสตร์ อาจารย์ ดร.เหมวรรณ เหมะนัค รองศาสตราจารย์ ดร.มาลี ไชยเสนา อาจารย์ ดร.กิตติรัตน์ สีหพันธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมพูนุท โมราชาติ ตลอดจนผู้นำชุมชน บุคลากร เจ้าหน้าที่ชาวบ้านในพื้นที่วิจัย ทั้ง 4 ตำบล และหน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีและศรีสะเกษ ที่ให้การอนุเคราะห์ข้อมูลเป็นอย่างดี และประโยชน์ที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้ ขอมอบแต่บุพการีผู้มีพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

เอกสารอ้างอิง

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมราชเลขาธิการ ที่ 2/203 เรื่อง ประกาศเปิดการเดินทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ (โคราชไปอุบลฯ) หนังสือ กระทรวงวัง วันที่ 23 มีนาคม 2472 “พระราชพิธีเปิดทางรถไฟสายอุบลราชธานีตอนจากสี่สะเกถึงวารินทร พุทธศักราช 2473”

คายส์, ชาร์ล เอฟ. การแสวงหาที่ดินทำกิน : การก่อตัวของหมู่บ้านในที่ราบลุ่มตอนกลางแม่น้ำชี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. *จุลสารไทยคดีศึกษา* 4,2 (ธันวาคม 2529) หน้า 14-17.

จำเนียร รัตนาบุตร. *วิถีชีวิตและการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าไทร* (สัมภาษณ์). อดีตกำนันตำบลท่าไทร ณ ศาลปู่ตาตำบลท่าไทรและบ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 2 บ้านท่าไทร ตำบลท่าไทร อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี, 7 พฤษภาคม 2552, 19 พฤษภาคม 2552.

ฉลาด ส่งเสริม. *วิถีชีวิตชาวบ้านหนองบ่อ* (สัมภาษณ์). ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี 2548 บ้านเลขที่ 454-456 ถนนแจ้งสนิท ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี, 23 เมษายน 2553.

บุญกอง นวลศรี. *การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าไทร* (สัมภาษณ์). ประธานกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าไทร บ้านเลขที่ 19/2 หมู่ที่ 2 บ้านท่าไทร ตำบลท่าไทร อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี, 5 กันยายน 2551.

มณีมีชัย ทองอยู่. (2546). *การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาววนาอีสาน*. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

รัตนา รุจิรกุล. (2525). *ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. สมัชชาคนจน. *เขื่อนปากมูล อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี : ความไม่ยุติธรรมต่อคนจน* (ออนไลน์) 2549 (อ้างเมื่อ 8 ธันวาคม 2549). จาก : <http://www.searin.org/Th/ PMD/PMDinf/PMDin2.htm>

- สาคร บุญจรร. สภาพทั่วไปและวิถีชีวิตชาวบ้านหนองบ่อ ปี พ.ศ. 2550 (สัมภาษณ์).
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองบ่อ ณ ศาลาอเนกประสงค์ตำบล
หนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี,
9 มกราคม 2550.
- สุวิทย์ อีระศาสตร์, ขอบ ดีสวนโคก และสุเมธ แก่นมณี. (2528). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ลุ่มแม่น้ำชีตั้งแต่ พ.ศ.2475-2528. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ
วิจัยแห่งชาติ.
- Edward, W. Soja and J. Tobin Richard. (1997). *The Geography of
Modernization : Paths, Patterns and Processes of Spatial
Change in Developing Countries, in Third World Urbanization.*
Chicago : Maaroufa.